



## جایگاه نهاد «ثب» در تأمین ثبات وضعیت حقوقی اموال منقول و امنیت معاملاتی با تأکید بر معاملات وثیقه‌ای

نسرین طباطبایی حصاری<sup>۱\*</sup>، سحر آئین پرست<sup>۲</sup>

۱. نویسنده مسئول: دانشیار، گروه حقوق خصوصی و اسلامی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران، رایانامه: [nasrintaba@ut.ac.ir](mailto:nasrintaba@ut.ac.ir)

۲. کارشناسی ارشد، حقوق خصوصی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران، رایانامه: [sahar.aein@ut.ac.ir](mailto:sahar.aein@ut.ac.ir)

### چکیده

نظام‌های حقوقی مدرن به منظور تأمین «شفافیت اطلاعات» و «تضمین اعتبار» در معاملات با وثیقه منقول به نهاد حقوقی «ثب» توجه کرده‌اند. رواج «ثب» در معاملات وثیقه‌ای منقول این مسئله را مطرح کرده که چه اهداف حقوقی از ثبت وثایق منقول مورد انتظار است و مبتنی بر چه مبانی حقوقی باید به وجود آید و متضمن چه آثار حقوقی باشد تا بتواند کارکردهای حقوقی مورد نظر را تضمین کند؟ مقاله حاضر به این نتیجه دست یافت که تأمین «اصل اعلام»، «جلوگیری از پدیده نمایش ثروت کاذب» و «ایجاد بازار غیرشخصی توثیق منقول» کارکردهای حقوقی مورد انتظار از ایجاد نظام ثبت وثایق منقول در همه نظام‌های حقوقی است که هر یک با اتخاذ یکی از دو مبانی حقوقی «ثب» جایگزین قبض» یا «ثبت تکمیل‌کننده توثیق» به ترتیب ضمانت اجرای «بطلان» و «عدم قابلیت استناد» را پیش‌بینی کرده‌اند. مع‌الوصف محدودیت اموال منقول قابل توثیق» در نظام حقوقی ایران، «پراکندگی و تعدد نظام‌های ثبت اموال منقول قابل توثیق» و «تعدد مراجع متکفل آن» در نظام حقوقی ما به عدم تأمین کارکردهای حقوقی مورد انتظار از سیستم ثبت اموال منقول منجر شده است. این نوشتار به این نتیجه دست یافته است که با ایجاد یک «نهاد جامع ثبت وثایق منقول» که ثبت تمام معاملات وثیقه‌ای اموال غیر منقول را دربرگیرد و دسترسی عموم را به اطلاعات کامل این املاک فراهم نماید می‌توان این چالش حقوقی را رفع کرد.

**کلیدواژه‌ها:** اخذ اعتبار، اصل اعلام، اطلاع‌رسانی، حقوق اموال، حقوق ثبت، نظام ثبت منقول.

\* **استناد:** طباطبایی حصاری، نسرین؛ سحر آئین پرست. (۱۴۰۲، زمستان) «جایگاه نهاد «ثب» در تأمین ثبات وضعیت حقوقی اموال منقول و امنیت معاملاتی با تأکید بر معاملات وثیقه‌ای» *مطالعات حقوق خصوصی*، ۵۳، ۴: ۶۰۱ - ۵۸۱.

DOI: 10.22059/JLQ.2024.337869.1007642

تاریخ دریافت: ۱۴ اسفند ۱۴۰۰، تاریخ بازنگری: ۲۶ مرداد ۱۴۰۲، تاریخ تصویب: ۲۲ اسفند ۱۴۰۲، تاریخ انتشار: ۲۳ اسفند ۱۴۰۲



## ۱. مقدمه

بی‌تردید طرفین معامله برای انعقاد قرارداد نیازمند شناسایی هویت و اهلیت یکدیگرند. به همین منظور مقنن تکنیک حقوقی «ثب احوال شخصی» را برای شناسایی اشخاص حقیقی طرف قرارداد و «ثب شرکت‌ها و مؤسسات غیرتجاری» را برای شناسایی اشخاص حقوقی طرف قرارداد اتخاذ کرده (Noëlle et Bachellier, 1995: 134)، اما برای تأمین امنیت و کاهش ریسک در نظام معاملاتی، متعاملان باید بتوانند اطلاعات دقیقی در زمینه «وضعیت حقوقی موضوع معامله» کسب کنند، زیرا علی‌الاصول طرفین اطلاعات مشابهی در زمینه وضعیت مال مورد معامله ندارند. این عدم تقارن اطلاعاتی درباره وضعیت حقوقی مورد معامله، هزینه‌های معاملاتی را در معاملاتی نظیر بیع املاک، سرمایه‌گذاری‌ها، اخذ اعتبار از طریق وثیقه‌سپاری مال و... افزایش می‌دهد (Byamugisha, 1992: 3-4)، به طوری که باید منابع زیادی برای کسب اطلاعات برای اطمینان از کاهش ریسک عدم بازپرداخت وام اختصاص یابد که به افزایش هزینه‌های معاملاتی منجر می‌شود (Byamugisha, 1992: 3-4). بر همین اساس این باور که یکی از عمده‌ترین «هزینه‌های معاملاتی»، «هزینه کسب اطلاعات قابل اعتماد» است، باور گزافه‌ای نیست. بر همین اساس نظام‌های حقوقی به استفاده از ابزار حقوقی مناسبی به منظور از بین بردن ریسک عدم تقارن اطلاعات در زمینه وضعیت حقوقی اموال موضوع معاملات توجه نشان دادند. نگاهی به تحولات اقتصادی دنیا نشان می‌دهد، صنعتی شدن اقتصاد در کنار توسعه نقش شرکت‌های تجاری - که حجم زیادی از سبد دارایی‌شان را اموال منقول تشکیل می‌داد - سبب تقویت امکان وثیقه‌گذاری اموال منقول - از جمله ابزار و تجهیزات تولید و تجارت - برای اخذ اعتبار شد (Hamwijk, 2014: 2).

با این حال قبض مال منقول توسط تأمین‌کننده اعتبار موجب محرومیت اشخاص از استفاده از اموال خود در فعالیت‌های تجاری و تبدیل آن به دارایی مرده می‌شد (Drobnig, 2003: 3). از سوی دیگر بقای اموال در ید بدهکار موجب می‌شد تا در زمان انجام معاملات با بدهکاران، اشخاص ثالث امکان آگاهی از حقوق معارضی را که نسبت به آن مال ایجاد شده است، نداشته باشند (Gilmore, 1968: 660). در پی چنین چالش‌های حقوقی در مواردی بانک‌ها از پذیرش وثایق منقول بدون قبض امتناع می‌کردند و راه‌حل‌های حقوقی دیگر مانند سازوکارهای امانت اموال، شرط حفظ مالکیت و سایر ترتیبات قراردادی - که کارکرد همگی آنها تضمین اجرای تعهد بود - به کار گرفته شد (Castellano, 2015: 613). اگرچه قراردادهای مذکور کاربرد یکسانی با عقد وثیقه داشت، اما رژیم حقوقی متفاوت آنها سبب تفاوت در مکانیزم‌های «تعیین اولویت» و «اجرای آنها» می‌شد (Castellano, 2015: 614) و از طرفی تعدد این سازوکارهای قراردادی موجب ایجاد آشفتگی مقررات مربوط به معاملات با وثیقه منقول شد (Keinan, 2001: 32). تلاش‌های متعددی برای ایجاد وحدت رویه حقوقی به منظور تضمین ثبات وضعیت‌های حقوقی مال منقول مورد وثیقه و کاهش ریسک معاملاتی

وثیقه‌سپاری مال منقول صورت گرفت. پژوهش‌ها نشان می‌دهد در بسیاری از کشورها این تلاش‌ها در راستای «اتخاذ تکنیک حقوقی جهت ایجاد بانک اطلاعاتی» که بتواند اطلاعات دقیقی را در خصوص وضعیت حقوقی مال منقول مورد وثیقه ارائه دهد، از طریق ایجاد «نظام جامع ثبت وثایق اموال منقول» صورت گرفت تا با کارکرد اطلاع‌رسانی خود وضعیت حقوقی مال موضوع وثیقه را مشخص و از بروز تعارض در حقوق موجود بر مال منقول جلوگیری کند و در صورت بروز اختلاف از طریق کارکرد حمایتی خود به حل و فصل اختلافات موجود بپردازد (Winship, 2016: 9).

پژوهش حاضر در پی آن است تا با دیدگاهی تطبیقی و نگاهی به قوانین نمونه و کنوانسیون‌های بین‌المللی با تشریح مبانی و کارکردهای حقوقی نظام ثبت وثایق منقول، سازوکار عملکرد این سیستم به‌عنوان یک ابزار کارا در کاهش عدم تقارن اطلاعاتی و آثار حقوقی و اقتصادی آن بر بازار معاملات وثیقه منقول، به لزوم توجه به این نقش در نظام حقوقی ایران بپردازد و با تحلیل چالش‌های نظام حقوقی ایران در این خصوص، مقدمات ایجاد نظامی جامع به‌ویژه در حوزه تعیین را بررسی کند.

## ۲. کارکردهای حقوقی مورد انتظار در پیدایش نظام ثبت اموال منقول

### ۲.۱. اصل اعلام یا عمومیت دسترسی به اطلاعات (مفهوم و جایگاه حقوقی)

قابلیت شناسایی «وضعیت حقوقی مال (حقوق عینی)» و ایجاد نوعی قطعیت، ثبات و اطمینان نسبت به این وضعیت حقوقی سبب شکل‌گیری اصل اعلام در نظام‌های مختلف حقوق اموال شده است. اصل اعلام به معنای قابلیت اطلاع از وضعیت حقوقی مال و امکان اطلاع از «نوع حق موجود بر آن و میزان آن» و «دارنده حق»، «تقارن اطلاعاتی» میان طرفین معامله و شفافیت در بازار برقرار می‌کند و بر حقوق معاملات اثر می‌گذارد، هدف اصل مزبور اطلاع‌رسانی در خصوص وضعیت حقوقی مال به «اشخاص ثالث» طرف معامله است (Barlee, 2018: 19). این امر به تفاوت بنیادین میان حقوق عینی و دینی به‌ویژه در نظام‌های حقوق نوشته برمی‌گردد. درحالی‌که حقوق دینی صرفاً میان طرفین آن معتبر است و قابلیت استناد در برابر اشخاص ثالث را ندارند و همین مسئله سبب شده است که اصل بر عدم محدودیت نوع و تعداد آنها باشد، حقوق عینی جنبه مطلق دارد و در برابر همه قابل استناد است؛ به این معنا که از یک سو اشخاص ثالث موظف به احترام به این حق هستند، بنابراین عدالت ایجاد می‌کند که امکان آگاهی آنها از نوع و دامنه این حقوق با ابزارهای حقوقی فراهم شود و از سوی دیگر نظام حقوقی باید بتواند امکان حمایت از حقوق عینی را در برابر جامعه فراهم کند و احتمال نقض آن توسط اشخاص ثالث را با فراهم کردن زمینه اطلاع از این حقوق برای آنها، کاهش دهد. همین ویژگی سبب شده است که نظام‌های حقوقی با پیش‌بینی و تأمین اصل اعلام از طریق شخص یا نهادی غیر از متعاملان زمینه آگاهی از حقوق عینی را فراهم کنند (Barlee, 2018: 2).

وجود نظام ثبتی که اطلاعات جامع و صحیحی را در خصوص دارایی‌های ثبت‌شده جمع‌آوری و دستیابی به این اطلاعات را برای اشخاص ذی‌نفع فراهم کند، در کاهش عدم تقارن اطلاعات نقش جامعی ایفا کرده و ورود دارایی‌های ثبت‌شده به چرخه اقتصادی را تسهیل می‌کند. اصل اعلام علاوه بر کارکرد ارائه اطلاعات در خصوص حقوق عینی در برابر اشخاص ثالث، کارکرد حقوقی دیگری را نیز در حوزه حقوق عمومی دارد و آن تسهیل امکان نظارت بر اموال و نقل و انتقالات حقوق عینی توسط مقام‌های عمومی و ناظر است (Arthur, 2018: 20).

## ۲.۲. جلوگیری از پدیده نمایش ثروت کاذب

زمانی که در معامله‌ای یکی از طرفین دارای حق دینی می‌شود و برای اطمینان از بازپرداخت آن وثیقه اخذ می‌کند، آگاهی از حقوقی که به نفع اشخاص ثالث نسبت به آن مال وجود دارد، ضروری است، زیرا اگر تکنیک حقوقی مناسبی برای کشف این حقوق توسط اعتباردهنده نباشد، ممکن است با پدیده ثروت کاذب مواجه شود؛ بدین معنا که هرچند در ظاهر مال مورد وثیقه متعلق به شخص وثیقه‌گذار است و اعتباردهنده به اتکال این ثروت و دارایی از بازپرداخت وام اطمینان پیدا کرده و اقدام به پرداخت وام به او می‌کند، ولی در حقیقت حقوقی برای اشخاص ثالث نسبت به آن مال وجود دارد که می‌تواند حق وثیقه‌گیرنده را تحت تأثیر قرار دهد (Dirix, 2014: 83) و او را با معامله معارضی مواجه کند که مانع از وصول طلب خود از طریق مال مورد وثیقه می‌شود (Baird, 1983: 66). به عبارت دیگر این دارایی هرچند ظاهراً متعلق به وثیقه‌گذار است، اما به دلیل حقوق مقدمی که برای اشخاص ثالث به وجود آمده است، ملاتت وام‌گیرنده را در بازپرداخت وام به صورت کاذب نمایش داده است. وجود یک بانک اطلاعاتی جامع از حقوقی که نسبت به اموال مورد توثیق وجود دارد، در قالب سیستم ثبتی می‌تواند از طریق ارائه اطلاعات دقیق از وضعیت حقوقی مال مانع نمایش ثروت کاذب شود.

## ۲.۳. ایجاد بازار غیرشخصی و مبتنی بر دارایی (تبدیل دارایی به سرمایه)

با جایگزینی «اقتصاد مبتنی بر دادوستد کالا» با «اقتصاد مبتنی بر پول و بازار» (DEKKER, 2016: 13-14) بر اهمیت «حق مالکیت خصوصی»، شناسایی و تأمین امنیت آن توسط دولت افزوده شد (Bhattacharya & Ulubasoglu, 2010: 5-6). این مسئله سبب طرح فرضیه «حقوق مالکیت ایمن» به‌منزله یکی از محورهای توسعه اقتصادی در تجارت غیرشخصی با تمرکز بر نقش نهادهای حمایت‌کننده حق مالکیت و کاهش هزینه‌های معامله از طریق حمایت‌های قانونی شد (Amuñada, 2014: 214). منظور از تجارت غیرشخصی آن است که انعقاد و اجرای قراردادهای تجاری مبتنی بر شناخت افراد و اطمینان از اعتبار اقتصادی آنها نیست، بلکه تمرکز متعاملان بر مال مورد معامله و اطمینان و اتکا بر وضعیت حقوقی مال است که از طریق نظام حقوقی تضمین می‌شود. این تضمین نیاز به یک بانک اطلاعاتی مبتنی بر تکنیک‌های

حقوقی دارد که دارایی‌ها را به‌طور دقیق و غیرقابل نقض، شناسایی کند (طباطبایی حساری، ۱۳۹۴: ۳۱۶-۳۱۷). امری که در اخذ اعتبار با وثیقه سپاری مال منقول با «سیستم ثبت وثایق متمرکز اموال منقول» تحقق‌پذیر است. غیرشخصی شدن معاملات اموال منقول با کمک نهاد ثبت موجب تبدیل «دارایی‌های منقول» به «سرمایه‌هایی قابل معامله» و ورود آنها به بازارهای مالی خواهد شد، زیرا نهاد ثبت از طریق اعطای نوعی تضمین به وضعیت حقوقی این اموال، «موجودیت مادی» آنها را به «هویتی نامرئی» منعکس شده در اسناد ثبتی تبدیل کرده و با ایجاد سیستمی رسمی، اعتماد کافی برای تلقی آنها به‌عنوان یک سرمایه در اخذ اعتبار را فراهم می‌کند (دوسوتو، ۱۳۸۶: ۱۴-۱۸).

#### ۲.۴. اثر مبانی ثبت وثایق منقول در مقررات نمونه، کنوانسیون‌ها و ...

بررسی مبانی ایجاد سیستم‌های ثبت وثایق منقول نشان می‌دهد اهمیت اصل اعلام و لزوم جلوگیری از پدیده نمایش ثروت کاذب سبب شده، با وجود تفاوت نظام‌های حقوقی، تکنیک ثبت در همه نظام‌ها حداقل کارکرد اطلاع‌رسانی به اشخاص ثالث را با ایجاد «بانک اطلاعاتی» در پی داشته باشد. این تکنیک در حوزه املاک بیشتر مورد توجه دولت‌ها بوده است و در بسیاری از کشورها علاوه بر هدف حمایت حقوقی از اشخاص ثالث، هدف حمایت از مالک و دارنده حق نسبت به ملک را نیز دنبال می‌کند. لکن دغدغه تجارت امروز در خصوص تأمین اصل اعلام و اطلاع‌رسانی به اشخاص ثالث به‌ویژه با توجه به ضرورت وثیقه‌سپاری اموال منقول در اخذ اعتبار، سبب توجه کشورها و نهادهای بین‌المللی به «بانک‌های اطلاعاتی» در قوانین ملی، قوانین نمونه، کنوانسیون‌ها، پروتکل‌ها و ... در راستای ایجاد نظام ثبت اموال منقول و با «هدف اطلاع‌رسانی عمومی به اشخاص ثالث» شده است. از جمله:

الف) ماده ۹ قانون متحدالشکل تجاری امریکا (UCC): در راستای یکنواخت‌سازی مقررات متعدد در ایالت‌ها در وثیقه‌سپاری اموال منقول و توسعه آن در بخش ۵۰۱-۹ تا ۵۲۷-۹ «نظام جامع ثبت وثایق منقول» را پیش‌بینی کرده که مهم‌ترین کارکرد آن اثربخشی به حق وثیقه بر اموال منقول در مقابل اشخاص ثالث از طریق ثبت است (Winship, 2016: 9).

ب) ماده ۲۸ قانون نمونه «معاملات با حق وثیقه» آنسیترال: در سال ۲۰۱۶، این قانون با هدف افزایش اعتماد اشخاص نسبت به پذیرش وثیقه منقول و کاهش ریسک عدم پرداخت پیشنهاد شد (Uncitral (Guide to enactment) 2017: 3-9). در ماده ۲۸ قانون مذکور، به‌صراحت ایجاد نظام ثبت وثایق منقول را موثر در قابلیت استناد حقوق وثیقه در مقابل اشخاص ثالث معرفی می‌کند.

ج) قانون نمونه معاملات با حق وثیقه بانک اروپایی نوسازی و توسعه (EBRD): در سال ۱۹۹۷ با هدف ارتقای قانون معاملات با وثیقه منقول کشورهای اروپایی تصویب شد (EBRD Model law, 2004: 1-2). مواد ۳۲ تا ۳۵ این قانون به نظام ثبت حق وثیقه و کارکرد آن می‌پردازد. ثبت را «شرط ایجاد حق وثیقه بر اموال منقول» می‌داند.

د) کنوانسیون کیپ‌تاون (۲۰۰۱) در خصوص سیستم ثبت بین‌المللی تجهیزات حمل‌ونقل: این کنوانسیون، نظام بین‌المللی ثبت تجهیزات حمل‌ونقل را با هدف دارا شدن حق قطعی و قابل استناد مرتهن، پیش‌بینی کرده است، زیرا تجهیزات حمل‌ونقل مانند هواپیما، هلی‌کوپتر و ... دارایی‌های منقول ارزش اقتصادی زیادی دارند که بر اساس ماهیت حقوقی‌شان مقر ثابتی ندارند و وجود دیدگاه‌های حقوقی متفاوت نسبت به حق وثیقه و شیوه‌های قراردادی تضمین وثیقه‌ای مثل شرط حفظ مالکیت و لیزینگ، سبب نوعی عدم قطعیت حقوقی برای نهادهای مالی تأمین اعتبارکننده شده است. سیستم ثبتی واحد با رویکرد حمایت از اشخاص ثالث در این کنوانسیون پیش‌بینی شده است که این چالش حقوقی را می‌تواند حل کند (Olekhev, 2002: 37).

ه) قطعنامه «وثایق مربوط به حقوق مالکیت فکری ثبت‌شده» ۲۰۱۶ اتحادیه بین‌المللی حمایت از حقوق مالکیت فکری: در مقدمه این مقرر به حمایت از اشخاص ثالث با حسن نیت به اطلاعات پرداخته شده است (AIPPI, Adopted Resolution, 2016).

و) اصول مؤسسه حقوق اروپایی در خصوص استفاده از دارایی‌های دیجیتال به‌عنوان وثیقه (۲۰۲۲): این اصول با توجه به اوصاف خاص دارایی‌های دیجیتال، پیشنهاد می‌کند که در نظام‌های حقوقی که سیستم ثبت قانونی برای دارایی‌های غیرملموس وجود دارد، قابلیت استناد توثیق این دارایی‌ها منوط به ثبت شود.

### ۳. مبانی خاص پیدایش نظام ثبت اموال منقول و تأثیر آن بر ضمانت اجرای حقوقی عدم ثبت

با وجود لزوم ایجاد نظام ثبت وثایق منقول در همه کشورها، در چگونگی نقش نظام مذکور در ماهیت حق وثیقه منقول دو دیدگاه متفاوت به‌عنوان مبانی خاص ایجاد نظام ثبت منقول مطرح می‌شود که ارتباط مستقیم با ضمانت اجرای حقوقی عدم ثبت وثیقه دارد:

#### ۳.۱. نظام ثبت وثایق منقول به‌منزله ابزار جایگزین قبض: «ایجادکننده حق وثیقه»

بر فرض اطمینان از مالکیت دارنده نسبت به مال منقول، «قبض» اموال منقول به‌عنوان ابتدایی‌ترین روش به‌منظور جلوگیری از بروز پدیده نمایش ثروت کاذب است (Hamwijk, 2014: 11). بر همین مبنا قبض اموال منقول از سوی دارندگان حق وثیقه و رفع تصرف از وثیقه‌گذار لازمه شکل‌گیری معامله و ایجاد حق وثیقه است (Beale, 2008: 387). در واقع قابل مشاهده بودن فرایند قبض اموال، سبب ایجاد اعتماد و اطمینان در اشخاص ثالث در خصوص ایجاد حق وثیقه بر مال می‌شود و گیرنده وثیقه را نیز تا حدی از مالکیت وثیقه‌گذار مطمئن می‌سازد. اما مهم‌ترین ایراد این امر آن است که صرفاً در لحظه قبض مال می‌توان از وضعیت حقوقی آن آگاه شد، اما پس از آن به‌دلیل حالت ایستایی، امکان کسب اطلاعات در خصوص وضعیت حقوقی اموال وجود ندارد. علاوه بر آن حتی در صورت آگاهی از قبض آن از سوی شخصی، صرف تصرف و انتقال مال در زمینه «نوع معامله» و رابطه حقوقی طرفین (بیع یا رهن یا...) اطلاع‌رسانی لازم

را نمی‌تواند انجام دهد و ممکن است معامله غیرتوثیقی نظیر قراردادهای امانی، اجاره یا بیع منعقد شود (Hamwijk, 2014: 41) که سبب محرومیت وثیقه‌گذار از استفاده از مال خود را نیز در پی دارد. بنابراین صرف قبض مال به افشای رابطه میان متصرف و مال نمی‌پردازد و قدرت آن در افشای وضعیت حقوقی اموال به اشخاص ثالث محدود می‌شود. اما با انقلاب صنعتی و نیاز به استفاده از اموال منقول در تجارت، اشخاص به بقای اموال منقول موضوع وثیقه در ید وثیقه‌گذار و به‌کارگیری ابزار وثیقه بدون قبض روی آوردند که این مسئله سبب بروز نمایش پدیده ثروت کاذب شد. از سویی وثیقه بدون قبض نیز در نتیجه عدم افشای وضعیت حقوقی اموال منقول موضوع معامله، سبب پنهان‌کاری و گمراهی اشخاص ثالث در برقراری روابط حقوقی در جامعه می‌شود. در پی رفع چنین مشکلاتی، نظام ثبت وثایق منقول به‌عنوان ابزاری در جهت به‌اشتراک‌گذاری اطلاعات (Castellano, 2015: 619) و جلوگیری از انحصار اطلاعاتی در بسیاری از نظام‌های حقوقی اتخاذ و به‌عنوان جایگزین قبض در معاملات با وثیقه به‌کار گرفته شد.

بنابر این دیدگاه، اصلی‌ترین عامل در پیاده‌سازی این نظام و ترغیب به استفاده از ابزار ثبت به‌جای قبض به‌منزله رکن ایجاد حق وثیقه، «جلوگیری از پدیده نمایش ثروت کاذب» است. بر این مبنا، نظام ثبت وثایق منقول به‌منزله ابزاری جایگزین قبض و جبران‌کننده عدم کنترل مادی بر اموال موضوع وثیقه ایفا نقش می‌کند (Castellano, 2015: 620) و مانند ابزار قبض، رکنی اساسی در ساختار حق وثیقه و «شرط ایجاد» آن است که در نبود آن، حق وثیقه‌ای ایجاد نمی‌شود. قانون مدل بانک بازسازی و توسعه اروپایی به اتخاذ این رویکرد پرداخته و ثبت وثایق منقول را به‌عنوان شرط ضروری برای ایجاد حق وثیقه لحاظ کرده است (EBRD Model law, art 6.1.1) علاوه بر این تعدادی از کشورهای اروپایی نیز در برخی حوزه‌ها به اعمال این رویکرد در معاملات با وثیقه خود پرداخته‌اند. برای مثال در ایتالیا در معاملات با وثیقه در زمینه کالاها و در فرانسه در زمینه دارایی‌های تجاری اعمال می‌شود (Castellano, 2015: 621).

### ۳.۲. نقش نظام ثبت وثایق منقول به‌عنوان «تکمیل‌کننده آثار حق وثیقه»

بر اساس این دیدگاه حق وثیقه نسبت به مال منقول پیش از ثبت میان طرفین معامله و به صرف توافق آنها به‌وجود می‌آید و ثبت صرفاً سبب تکمیل اثر حقوقی حق وثیقه‌ای است که قبلاً با توافق طرفین ایجاد شده است (Castellano, 2015: 621)، به این معنا که قابلیت استناد آن در برابر ثالث منوط به ثبت است. در این دیدگاه نظام ثبت، ایجادکننده حق وثیقه نیست. دیدگاه مذکور در عین حال که طرفدار آزادی قراردادی است، اما تشریفات ثبتی را بر مدار «اصل اعلام» و لزوم اطلاع‌رسانی<sup>۱</sup> از وضعیت حقوقی اموال منقول در معاملات وثیقه‌ای پیش‌بینی می‌کند (Berlee, 2018: 22). در معاملات وثیقه اموال منقول همین ضرورت سبب شده است که «نظام ثبت وثایق منقول» به‌منظور اطلاع‌رسانی از وضعیت حقوقی این اموال برای اشخاص ثالث پیش‌بینی شود (Castellano, 2015: 622). بر این اساس، عدم ثبت صرفاً سبب عدم قابلیت

استناد حق وثیقه در برابر اشخاص ثالث می‌شود و هیچ اثری بر ایجاد حق وثیقه میان طرفین تا زمانی که با حقوق اشخاص ثالث در تعارض نیست ندارد.

در هر دو دیدگاه مذکور با وجود تفاوت در ضمانت اجرا و آثار ثبت حقوق وثیقه در نظام ثبت وثایق منقول، در نهایت این نظام به‌عنوان نهادی معتبر با **کارکرد اطلاع‌رسانی** خود از طریق دو روش «جمع‌آوری اطلاعات» و «دسترسی به اطلاعات» اطلاعاتی با دامنه و کیفیت مطلوب را در خصوص اموال ثبت‌شده جمع‌آوری می‌کند و آنها را بدون تشریفات و بدون محدودیت دامنه اشخاص استفاده‌کننده ضمن رعایت حریم خصوصی اشخاص، در اختیار آنها قرار می‌دهد (World Bank Group, 2010: 70) و از سویی با کارکرد حمایتی خود به تعیین حق تقدم حقوق وثیقه و به تبع اثربخش کردن آن در مقابل اشخاص ثالث می‌پردازد و از این طریق حمایت لازم را از آنها به‌عمل می‌آورد.

#### ۴. چالش‌های نظام حقوقی ایران در وثیقه‌سپاری اموال منقول

##### ۴.۱. محدودیت دامنه اموال منقول قابل وثیقه‌سپاری در نظام حقوقی ایران

یکی از خلأهای موجود در وثیقه‌سپاری اموال منقول در ایران، دایره محدود اموال منقول قابل توثیق است که عاملی در جهت کاهش عرضه اعتبار است. از یک سو، هرچند از نظر حقوقی وثیقه‌سپاری اموال منقولی از قبیل اوراق بهادار، طلا، سفته، رسید انبار و کالا، بیمه‌نامه، ضمانت‌نامه، وسایل نقلیه نو و دست اول و ماشین‌آلات و تجهیزات با مانع حقوقی مواجه نیست (خشنود، ۱۳۹۷: ۱۲)، اما به دلایل اقتصادی متعدد از جمله عدم امکان اطلاع از وضعیت حقوقی دقیق این اموال، تمایل نهادهای اعتباردهنده به اخذ آنها به‌عنوان وثیقه پایین است. اموال فکری، دام و طیور، محصولات کشاورزی و ... به‌عنوان رایج‌ترین اموال منقول، در بخش بانکی که مهم‌ترین تأمین اعتبارکننده در ایران محسوب می‌شود، قابل توثیق نیست (خشنود، ۱۳۹۷: ۱۹). از جمله دلایل محدودیت دامنه وثیقه‌سپاری این اموال ناشی از خلأها و ایرادات حاکم بر زیرساخت مقرراتی در معاملات با وثیقه است. در نظام حقوقی ایران مهم‌ترین ابزار حقوقی جهت توثیق اموال، توثیق قراردادی از طریق انعقاد عقد رهن است که موضوع مواد ۷۷۱ تا ۷۹۴ قانون مدنی است. بر اساس این مواد، مال موضوع رهن یا وثیقه باید دارای شرایط اختصاصی باشد، به‌گونه‌ای که باید به قبض درآیند. در مقررات لازم‌الاجرای فعلی اموال فکری مانند علامت تجاری، حق اختراع و ... به‌دلیل عدم امکان قبض قابل توثیق نیستند، درحالی‌که این دارایی‌ها در شرایط اقتصادی امروز دارایی‌های مادی را تحت الشعاع قرار می‌دهند (نصیری، ۱۳۵۱: ۱۲۱). البته مواردی را می‌توان به‌صورت مصدافی مشاهده کرد که مقنن از قاعده عمومی مندرج در قانون مدنی عدول کرده است؛ برای مثال در بخش مقررات بانکی براساس قانون «عدم الزام سپردن وثیقه ملکی به بانک‌ها و دستگاه‌ها و سایر مؤسسات و شرکت‌های دولتی به‌منظور تسهیل امر سرمایه‌گذاری و ایجاد اشتغال بیشتر در طرح‌های تولیدی و صادراتی» مصوب ۱۳۸۰، بانک‌ها ملزم به پذیرش اموال منقول به‌عنوان وثیقه شده‌اند و امکان الزام اشخاص به صرف توثیق



اموال غیرمنقول را ندارند. از جمله این اموال منقول قابل توثیق براساس قانون مذکور، اسناد تجاری هستند که معرف دین هستند، درحالی که براساس شروط عقد رهن در قانون مدنی، قابلیت توثیق ندارند. همچنین ماده ۱ قانون «تسهیل اعطای تسهیلات بانکی و کاهش هزینه‌های طرح و تسریع در اجرای طرح‌های تولیدی و افزایش منابع مالی و کارایی بانک‌ها» مصوب ۱۳۸۶ الزامات و تشریفات مربوط به ترهین اموال در قانون مدنی را نادیده گرفته است؛ به گونه‌ای که براساس این قانون نیازی به عین معین بودن مال و قبض آن نیست و رهن دین و منفعت نیز ممکن است. این قانون امکان وثیقه‌سپاری عواید آتی طرح را نیز پیش‌بینی کرده است.

این قوانین حاکی از تمایل به بازنگری در نظام توثیق اموال منقول است. اما باید توجه داشت که از یک سو تنظیم چنین مقرراتی در راستای رفع محدودیت‌های توثیق اموال منقول، به صورت پراکنده و غیرمنسجم است (دشتی و همکاران، ۱۳۹۷: ۸۱) و از سوی دیگر نیز نبود سیستم اطلاعاتی جامع به منظور اطلاع‌رسانی از وضعیت حقوقی اموال منقول سبب شده است که در عمل اعتباردهندگان از پذیرش این اموال به‌عنوان وثیقه خودداری کنند. بر همین اساس مصوبه تأمین مالی تولید و زیرساخت‌ها «مورخ ۱۴۰۲/۰۶/۱۸ مجلس با هدف بهبود دسترسی به تأمین مالی بیرونی از طریق توسعه دامنه اموال قابل توثیق در ماده ۷ از امکان وثیقه‌گذاری همه اموال و دارایی‌ها سخن می‌گوید. امری که نشان از عدول از قواعد سنتی مربوط به عقد رهن در قانون مدنی دارد و می‌تواند گامی مؤثر در جهت توسعه قلمرو دارایی‌های قابل توثیق به‌ویژه دارایی‌های غیرمادی مانند اموال فکری و دارایی‌های دیجیتال محسوب شود. با این حال یک پرسش چالش‌برانگیز در خصوص مقررۀ مذکور باقی می‌ماند که آن تعیین ارتباط میان نهاد حقوقی «رهن» و «توثیق» است؛ با این توضیح که بارزترین شیوه توثیق قراردادی رهن است و مفاد مصوبه مذکور و سایر پیش‌نویس‌های پیشنهادی در این حوزه که در ذیل به آن اشاره می‌شود نیز مبین این امر است که توثیق قراردادی موردنظر در این مصوبه بوده است؛ امری که مورد ابهام توسط شورای محترم نگهبان نیز نسبت به مصوبه مجلس واقع شده است. افزون بر توسعه موارد قابل توثیق در متن مذکور، مقنن در تبصره ۲ ماده مزبور، شرط قبض را به‌عنوان شرط صحت منتفی دانسته و مقرر کرده است که «قبض شرط صحت قرارداد وثیقه نیست...». توجه به این چالش سبب پیش‌بینی حکم موجود در مقررۀ مذکور در پیش‌نویس مقررات دیگر نیز شده است. برای مثال در بند «ث» ماده ۳ «قانون برنامه هفتم توسعه جمهوری اسلامی ایران» همین ماده با موضوع امکان توثیق دارایی‌های غیرمادی عیناً آورده شده است؛ با این حال به دلیل وجود حکمی مشابه در «لایحه وظایف بانک مرکزی» (که در متن نهایی از لایحه حذف شد) تا تعیین تکلیف در مجمع تشخیص مصلحت مراعا گذاشته شد.

#### ۲.۴. نبود سیستم منحصراً و جامع برای ثبت وثایق منقول

در ایران، علاوه بر خلأ در زیرساخت حقوقی برای توثیق انواع مال منقول، به‌ویژه تأکید برخی حقوقدانان و رویه عملی بر عین بودن مال موضوع رهن و عدم امکان ترهین دین و منفعت، در خصوص اموال منقولی که توثیق آنها از نظر حقوقی با مانع قانونی مواجه نیست، چالش حقوقی وجود دارد. این چالش ناشی از «نبود بانک اطلاعاتی جامع» در خصوص وضعیت حقوقی اموال منقول است. نبود نظام جامع برای ثبت که امکان اطلاع دقیق اشخاص ثالث از وضعیت حقوقی مال منقول را فراهم کند، سبب می‌شود اشخاص ثالث در معاملات خود بر این اموال با نوعی عدم امنیت حقوقی و احتمال وجود معامله معارض مواجه باشند؛ امری که ناشی از اهمیت اصل اعلام در حقوق اموال از طریق آگاهی از وضعیت حقوقی مال موضوع معامله است.

این در حالی است که تبدیل «دارایی‌های» منقول به «سرمایه» به‌منظور اخذ اعتبار نیازمند آن است که یک نظام ثبت جامع و متمرکز اموال منقول ایجاد شود که امکان ثبت تمامی حقوق موجود بر این اموال را به‌صورت «متمرکز» و «بدون لحاظ نوع مال منقول»، «حقیقی یا حقوقی بودن شخص وثیقه‌گذار»، «نوع و شکل» معاملات منشأ ایجاد این حقوق و... در یک سیستم واحد فراهم کند و با دیگر سیستم‌های ثبتی ارتباط سامانه‌ای داشته باشد (Uncitral (Guide), 2010: 154). چنین سیستمی باید ضمن توجه به اصل اعلام و ضرورت اطلاع‌رسانی در خصوص وضعیت حقوقی مال منقول موضوع معامله، به‌عنوان یک نظام ثبت اطلاعات، صرفاً به ثبت اطلاعات ناظر بر وضعیت حقوقی وثایق منقول بپردازد (Wang et al., 2017:179)؛ امکان دسترسی بدون هیچ قید و شرطی را برای عموم اشخاص به‌صورت ارزان و ایمن فراهم کند (Uncitral (Guide), 2010: 155) و اداره آن را نهادی عهده‌دار باشد که آشنایی لازم را در زمینه مبانی و اهداف نظام ثبت وثایق منقول دارا بوده و از زیرساخت‌های کافی به‌منظور اداره و نظارت برخوردار باشد (World Bank Group, 2019: 73).

همین ضرورت‌ها و چالش‌های حقوقی در برخی حوزه‌های اموال منقول، سبب شده است مقنن به ایجاد نظام خاص ثبت مال منقول اقدام کند. لکن بررسی‌ها نشان می‌دهد از یک سو نظام حقوقی ایران با تکرر سیستم‌های ثبت اموال منقول مواجه است که هر یک برخی از اقسام مال منقول را در برمی‌گیرند و وصف جامعیت را ندارد و از سوی دیگر هر یک از این سیستم‌ها راهکارها و ضمانت‌اجراهای متفاوتی را اتخاذ کرده‌اند که سبب آشفتگی در نظام ثبت وثایق منقول شده است.

در خصوص برخی اموال منقول نیز اساساً هیچ سیستم ثبتی وجود ندارد که این امر خود، موجب ترهین میان اشخاص از طریق سند عادی -که احتمال جعل، انکار و تردید آنها بیشتر بوده- می‌شود و حقوق مرتبه‌ن را در مظان تفریط قرار می‌دهد (نصیری، ۱۳۵۱: ۱۲۲). برای مقابله با این رویکرد ماده ۹ طرح تأمین مالی و جهش تولید، از تکلیف وزارت اقتصاد نسبت به تشکیل بانک جامع وثایق منقول پرده

برداشت و در ماده ۱۰ تمامی دستگاه‌های اجرایی دارنده اطلاعات مرتبط با اموال و دارایی‌های موضوع وثیقه را موظف به ایجاد زیرساخت برای اتصال برخط به پایگاه مذکور کرد. با وجود ایرادات عدیده‌ای که بر ایجاد سامانه جامع قابل طرح است، از جمله ایجاد و اداره توسط وزارت اقتصاد که موجب طرح این پرسش می‌شود که آیا تابع اصول و کارکردهای حقوقی سیستم‌های ثبتی است و یا خیر، دیدگاه ایجاد پایگاه جامع ثبت وثایق منقول بسیاری از چالش‌های موجود نظام حقوقی ایران را حل خواهد کرد؛ زیرا در نظام حقوقی کنونی ایران، نظام ثبت وثایق منقول، نظامی پراکنده است. برخی از این نظام‌ها که مختص به نوع خاصی از اموال منقول‌اند عبارت‌اند از:

#### ۴.۲.۱. ثبت توثیق سهام بورس و فرابورس نزد شرکت سپرده‌گذاری اوراق بهادار و تسویه وجوه

بر اساس «دستورالعمل توثیق اوراق بهادار مورخ ۱۳۸۹/۰۴/۲۶ صادره از اداره امور کارگزاران» در این سامانه ثبتی، در صورتی که شخص سهامداری قصد وثیقه‌گذاری سهام خود را داشته باشد، می‌تواند طی مراحل تحت نظارت شرکت سپرده‌گذاری مرکزی، سهام خود را توثیق کند و در نتیجه اوراق بهادار تحت مالکیت وی به نفع شخص وثیقه‌گیرنده نزد شرکت مزبور مسدود می‌شود. عمده‌ترین ایراد سامانه مذکور عدم امکان استعمال از وضعیت ثبتی اوراق بهادار به صورت الکترونیک به‌ویژه برای بانک‌ها در فرایند اعطای اعتبار بانکی است (خوشنود، ۱۳۹۸: ۲۰۲). هرچند هنگام تنظیم سند ترهین در دفترخانه، سردفتر وضعیت توثیق پیشین این اسناد را از شرکت سپرده‌گذاری استعمال می‌کند؛ لکن امکان دسترسی به اطلاعات در مرحله پیش از انعقاد سند رسمی برای اعتباردهنده از طریق یک سامانه جامع وجود ندارد.

ایراد دیگر آن است که در توثیق این اسناد، خلاصه معامله‌ای تنظیم نمی‌شود تا به شرکت سپرده‌گذاری ارسال شود و تضمینی به‌منظور وجود وضعیت حقوقی دقیق این اموال باشد. هرچند دفاتر اسناد رسمی، از طریق اتوماسیون، انعقاد سند رهنی را به اطلاع شرکت سپرده‌گذاری می‌رسانند، ولی چون این اطلاعات در یک سیستم ثبت آنی و در قالب خلاصه معامله ارسال نمی‌شود، ممکن است نامه مذکور در کارتابل کارشناس مربوط بدون ثبت در سامانه باقی بماند. بنابراین، ویژگی‌های «وجود اطلاعات دقیق در زمینه وضعیت حقوقی مال» و «دسترسی عمومی اشخاص به اطلاعات ثبتی» برای یک نظام ثبت کارآمد را تأمین نمی‌کند و اشخاص به‌منظور اطلاع از وضعیت حقوقی سهام موردنظر هنگام انجام معاملاتی از جمله خرید سهام یا اخذ آن به‌عنوان وثیقه، ناگزیر به رجوع به شرکت سپرده‌گذاری و صرف زمان هستند؛ امری که مغایر با اهداف اصل اعلام به‌عنوان مبانی نظام ثبت وثایق منقول است.

از سوی دیگر این نظام از آن حیث که مختص اوراق بهادار است، جامعیت و یکپارچگی موردنظر در نظام ثبت وثایق منقول را ندارد و در نتیجه به‌منظور ارتقای زیرساخت سامانه‌ای مورد نیاز وثیقه‌سپاری اموال منقول، امکان ادغام این سامانه در سیستم ثبت وثایق منقول باید فراهم شود.

#### ۲.۲.۴. نظام ثبت اموال فکری

با وجود عدم امکان توثیق اموال فکری در ایران، بر اساس مواد ۴۸ و ۵۰ قانون ثبت اختراعات، طرح‌های صنعتی و علائم تجاری مصوب ۱۳۸۶، ثبت تمامی نقل و انتقالات حقوق مالکیت صنعتی ثبت شده الزامی است و عدم ثبت معاملات با ضمانت اجرای عدم قابلیت اسناد در برابر اشخاص ثالث مواجه است. در صورتی که امکان توثیق اموال فکری در نظام حقوقی ایران فراهم شود، این دو ماده قابلیت آن را دارند تا با ثبت و ضبط اطلاعات مورد نیاز امکان اطلاع از وضعیت حقوقی مال را فراهم کنند. البته چالش‌هایی نظیر لزوم مراجعه و درخواست ثبت توسط ذی‌نفع به مرکز مالکیت معنوی جهت ثبت اطلاعات و عدم کفایت ثبت توسط سردفتران و عدم ارسال خلاصه معامله توسط آنها به مرکز مالکیت معنوی از ایرادات عمده وارد بر این سیستم است (طباطبائی حصار، ۱۳۹۶: ۳۰۱-۳۰۳).

#### ۳.۲.۴. نظام ثبت هواپیما

بر اساس ماده ۱۱ قانون هواپیمایی کشوری، لزوم تعیین تابعیت هواپیما مستلزم ثبت آن در دفتر ثبت هواپیمایی است. علاوه بر آن مطابق ماده ۵ آیین‌نامه ثبت و تابعیت هواپیمای کشوری مصوب ۱۳۴۳ هیأت وزیران، هرگونه تغییر در مالکیت هواپیما باید به ثبت برسد. هرچند قانون و آیین‌نامه مزبور بر خلاف مقررات بین‌المللی به لزوم ثبت وثایق هواپیما اشاره نکرده‌اند، لکن با توجه به ماده ۱ کنوانسیون شناسایی بین‌المللی حقوق مربوط به هواپیما (کنوانسیون ژنو) - که ایران نیز در سال ۱۹۵۰ آن را امضا کرده است - تمامی حقوق مربوط به هواپیما از جمله حق رهن و وثیقه و حقوق مشابه باید مطابق قانون کشور عضو معاهده که هواپیما در آن ثبت شده به‌طور مرتبط و کامل در بایگانی عمومی آن ثبت شود (جباری، ۱۳۸۵: ۲۳-۲۴). در عمل ترهین هواپیما نیز در دفاتر ثبت هواپیما نزد «دفتر قابلیت پرواز» وابسته به «اداره استاندارد پرواز» اداره کل هواپیماهای کشور که امور ثبت هواپیما را در ایران انجام می‌دهند، صورت می‌گیرد.

#### ۴.۲.۴. لزوم ثبت کشتی

بر اساس مواد ۹ و ۲۴ قانون دریایی مصوب ۱۳۴۳، مشخصات کشتی و تمامی معاملات کشتی و منافع آن - که شامل رهن آن نیز است - باید در دفتر ثبت کشتی‌ها در اداره ثبت کشتی‌های سازمان بنادر و کشتیرانی به ثبت برسد. ماده ۴۲ قانون مزبور از لزوم ثبت رهن کشتی در دفاتر اسناد رسمی سخن گفته و قبض و اقباض را شرط صحت این رهن ندانسته است؛ امری که نشان می‌دهد مبانی خاص ثبت منقول یعنی جایگزین «قبض و اقباض» با «ثبت» مورد توجه مقنن ایرانی در نظام ثبت کشتی بوده است. بنابراین، باید قائل به آن بود که انعقاد عقد رهن بدون تنظیم سند رسمی باطل و از درجه اعتبار ساقط است (ملانکه‌پور و سعیدی، ۱۳۹۳: ۱۹۰)، البته

عده‌ای از حقوقدانان ایرانی با وجود این صراحت قانونی معتقدند ثبت رهن کشتی شرط قابلیت استناد این معامله در برابر ثالث است (نجفی اسفاد و شعبانی کندسری، ۱۳۹۴: ۱۷۳-۱۷۵). صرف‌نظر از نوع ضمانت اجرای قائل‌شده در این دو دیدگاه برای عدم ثبت معامله ترهینی کشتی، نکته حائز اهمیت آن است که لزوم ثبت سبب تأمین اصل اعلام نسبت به کشتی و آگاهی شخص ثالث از وضعیت حقوقی آن خواهد شد.

#### ۴.۲.۵. ثبت رهن ماشین‌های چاپ

ماشین‌های چاپ نیز از جمله اموال منقولی‌اند که نزد وزارت ارشاد به ثبت می‌رسند و سند مالکیت نسبت به آنها صادر می‌شود و هر تغییر در حقوق آنها نیز باید به وزارت ارشاد اعلام شود. لکن این مقررات بیشتر در راستای تأمین منافع عمومی و نظارت بر محتوای چاپ است نه تأمین منافع خصوصی از جمله حمایت از اشخاص ثالث و اطلاع‌رسانی از وضعیت حقوقی مال منقول؛ امری که سبب می‌شود نظام ثبتی مزبور دور از اهداف سیستم‌های ثبت توثیق مال منقول باشد.

#### ۴.۲.۶. ثبت رهن اتومبیل

به موجب ماده ۲۹ قانون تخلفات رانندگی ثبت نقل و انتقالات خودرو به موجب سند رسمی انجام می‌گیرد که در دفاتر اسناد رسمی و پس از تعویض پلاک به نام مالک در نیروی انتظامی انجام خواهد شد. صرف‌نظر از اختلافی که میان این دو مرجع در خصوص صدور سند مالکیت خودرو در سال‌های اخیر وجود داشته، نکته حائز اهمیت آن است که هرچند ترهین خودرو در دفاتر اسناد رسمی به ثبت می‌رسد، لکن سازمان ثبت فاقد بانک اطلاعاتی یا دفاتر کل مشابه آنچه در حوزه املاک دارد، در خصوص اتومبیل است. این موضوع امکان اطلاع از وضعیت حقوق عینی به‌ویژه حق وثیقه نسبت به اتومبیل را از طریق مرجع ثبت آن یعنی سازمان ثبت بسیار دشوار می‌نماید، هرچند از سال ۱۳۹۲ با استفاده از سامانه‌های انفورماتیک آنلاین در سازمان ثبت امکان جست‌وجو در این سامانه در خصوص وضعیت حقوقی خودرو و معاملاتی که از این زمان به بعد نسبت به آن انجام شده است، وجود دارد، لکن نسبت به معاملات پیش از این تاریخ بانک اطلاعاتی دقیقی در سازمان ثبت که اطلاعات در زمینه حقوق عینی خودرو را به‌طور جامع داشته باشد، وجود ندارد. واقعیت آن است بانک اطلاعاتی نیروی انتظامی حداقل از لحاظ زنجیره نقل و انتقالات مالکیت خودرو نسبت به بانک اطلاعاتی سازمان ثبت کامل‌تر است، هرچند یکی از مهم‌ترین ایرادات سامانه مذکور عدم امکان دسترسی عمومی اشخاص یا دسترسی برخط مراجعی مانند محاکم دادگستری به اطلاعات موجود در آن است.

## ۵. نتیجه

عدول از تشریفات قبض در معاملات وثیقه‌ای منقول به عدم اطلاع اشخاص ثالث از وضعیت حقوقی مال منقول موضوع معامله منجر شده و زمینه را برای معاملات معارض فراهم می‌کرد. به منظور رفع چنین چالشی، فرایند ثبت حق وثیقه در نظام ثبت وثایق منقول به‌عنوان سازوکاری کارآمد در بسیاری از نظام‌های حقوقی پیشنهاد شده است. چنین نظامی باید دو ویژگی داشته باشد:

اول آنکه کارکرد اطلاع‌رسانی در خصوص وضعیت حقوقی مال به اشخاص ثالث طرف معامله را تأمین کند و بر این اساس باید اطلاعات «جامع» و «صحیحی» را از وضعیت دارایی‌های ثبت‌شده برای ذی‌نفع فراهم سازد و با ارائه حق دسترسی به اطلاعات، مانع از پنهان‌کاری در معاملات و پدیده نمایش ثروت کاذب شود؛ دوم آنکه نظام مذکور با کارکرد حمایتی خود از طریق تعیین حق تقدم حقوق وثیقه بر اساس زمان ثبت (شرط صحت یا قابلیت استناد حسب مورد)، امنیت حقوقی مورد نیاز را تأمین کند.

در حال حاضر دو چالش عمده در نظام حقوقی ایران در حوزه وثیقه‌گذاری اموال منقول وجود دارد: از یک سو به دلیل خلأها و ایرادات حاکم بر زیرساخت مقرراتی در معاملات با وثیقه در ایران و لزوم قبض مال موضوع وثیقه، دایره اموال منقول قابل توثیق محدود است و امکان استفاده از اموالی مانند محصولات کشاورزی، اموال فکری، اموال دیجیتال و... به‌عنوان رایج‌ترین اموال منقول، جهت وثیقه‌گذاری در بخش بانکی موجود نیست. از سوی دیگر، حتی در صورت گسترش دامنه اموال منقول جهت وثیقه‌سپاری، به دلیل نبود نظامی جامع برای ثبت وثایق منقول که امکان اطلاع دقیق ثالث از وضعیت حقوقی مال منقول را فراهم کند، همچنان اشخاص ثالث در معاملات خود از وضعیت حقوقی مال موضوع معامله اطلاعی نخواهند داشت که این موضوع به تبع عدم امنیت معاملاتی و احتمال مواجهه با معاملات معارض را در پی خواهد داشت. به دنبال رفع چنین مشکلاتی، در برخی حوزه‌های اموال منقول، نظام ثبتی خاصی ایجاد شده که به تعدد سیستم‌های ثبت اموال منقول منجر می‌شوند و جامعیت لازم را ندارند. همچنین هر یک از این سیستم‌ها ضمانت اجراهای متفاوتی را اتخاذ کرده‌اند که سبب آشفتگی در نظام ثبت وثایق منقول می‌شود و هیچ‌کدام ویژگی‌های موردنظر نظام جامع ثبت وثایق منقول را ندارند. پیاده‌سازی نظام ثبت وثایق منقول در ایران به منظور بهترین عملکرد خود در تحقق اهداف و مبانی آن، نیازمند اصلاحاتی در دو حوزه مقرراتی و سامانه‌ای است، به گونه‌ای که نیاز است ابتدا با نظر به مقتضیات زمانی جامعه از طریق وضع قوانینی صریح در خصوص امکان توثیق اموال منقول با سازوکارهای جایگزین قبض و افزایش دامنه اموال منقول قابل توثیق به‌خصوص در بخش بانکی، به رفع خلأ قانونی و پراکندگی قوانین از قبل وضع پرداخت و مهم‌تر از آن تحقق این اهداف مستلزم به‌کارگیری «نظام ثبت جامع و متمرکز» است که امکان ثبت تمام حقوق موجود بر اموال منقول را فارغ از نوع مال منقول و یکپارچه از طریق ارتباط سامانه‌ای و ادغام با

سیستم‌های پراکنده ثبتی، در یک سیستم واحد فراهم کند و به‌عنوان یک نظام ثبت اطلاعات، ضمن ثبت اطلاعات حقوق موجود بر این اموال، امکان دسترسی برای عموم اشخاص را فراهم سازد.

اگرچه مقنن در مواد ۹ و ۱۰ طرح تأمین مالی و جهش تولید اقداماتی به‌منظور ایجاد بانک اطلاعات وثیقه ترتیب داده که می‌تواند هر دو چالش را رفع کند؛ اما این مقرر با ایراداتی مواجه است که اصلاح آنها می‌تواند آن را به راه‌حلی مؤثر تبدیل کند. مهم‌ترین نقد وارد بر این مقررات آن است که مربوط به نهاد متولی سیستم جامع توثیق اموال منقول است که وزارت اقتصاد تعیین کرده و بنابر بند «ح» ماده ۱۰ آن از رسمیت اسناد مندرج در این سامانه سخن گفته است. درحالی‌که بنابر نوع نظام سردفتری رایج در ایران -موسوم به نظام سردفتری لاتین- رسمیت بخشیدن به اسناد معاملاتی به عهده دفاتر اسناد رسمی زیرمجموعه سازمان ثبت است. به‌نظر می‌رسد تهیه‌کنندگان این پیش‌نویس با نگاهی به نظام‌های سردفتری نظیر آمریکا که دارای سیستم سردفتری عمومی است و سند رسمی به مفهوم نظام‌های حقوق نوشته (سیستم سردفتری لاتین) در آنها وجود ندارد، این پیش‌نویس را تهیه کرده‌اند. بر این اساس لزوم هماهنگی چنین سامانه‌ای با اثربخشی موردنظر و عدم امکان تعارض آن با نظام ثبتی حاکم در ایران و نظام سردفتری لاتین ایجاب می‌کند این سامانه در سازمان ثبت اسناد و املاک کشور که مهم‌ترین متولی تنظیم سند رسمی معاملات در ایران از طریق واحدهای تابعه (دفاتر اسناد رسمی) است، تشکیل شود. علاوه بر آن سازمان ثبت به‌دلیل مشترک بودن برخی مبانی و اهداف این نظام با نظام ثبت وثایق غیرمنقول و آگاهی از مبانی و اهداف نظام ثبت وثایق منقول از زیرساخت‌های اداره و نظارت بر نظام مذکور برخوردار است. ایراد دیگر آنکه بنا بر اطلاق مفاد مواد ۷، ۹ و ۱۰ این مصوبه، ثبت وثیقه و اسناد رهنی اموال منقول از صلاحیت دفاتر اسناد رسمی خارج شده که این امر خلاف اصل انحصاری بودن تنظیم سند در دفاتر اسناد رسمی در نظام سردفتری لاتین است. علاوه بر آن، پیش‌بینی لزوم تکمیل رسمیت وثیقه املاک با ثبت در سامانه مزبور و دریافت کد یکتا علاوه بر طی فرایند ثبت وثایق ملکی در سیستم ثبت املاک که گریزناپذیر است، سبب تعدد مراجع ثبتی در خصوص این اموال شده و چالش‌های حقوقی متعددی را در خصوص وثایقی که ممکن است در یکی از این دو سامانه درج شده باشد به‌وجود خواهد آورد و ممکن است به تجربه‌ای مشابه به ثبت اسناد خودرو منجر شود که سال‌هاست چالش‌های حقوقی متعددی در خصوص ثبت خودرو میان دفاتر اسناد رسمی و نیروی انتظامی وجود دارد و علت آن تعدد مراجع پیش‌بینی شده جهت انتقال خودرو در قانون است. امری که سبب سرگردانی در نظام قضایی شده است. لکن مهم‌ترین نقد وارد بر مصوبه مزبور را باید عدم پیش‌بینی حق دسترسی اشخاص به اطلاعات مندرج در این سامانه -که هدف اصلی ایجاد آن است- دانست؛ امری که با کارکرد اطلاع‌رسانی موردنظر از پیشنهاد چنین سامانه‌ای در تعارض است. بر این اساس پیشنهاد می‌شود این حق و امکان دسترسی عموم به این اطلاعات و دامنه

اطلاعات قابل دسترسی (با رعایت حریم خصوصی اشخاص) به‌طور صریح در مصوبه مزبور تعیین شود.

### بیانیه نبود تعارض منافع

نویسندگان اعلام می‌کنند که تعارض منافع وجود ندارد و تمام مسائل اخلاق در پژوهش را شامل پرهیز از دزدی ادبی، انتشار و یا ارسال بیش از یک بار مقاله، تکرار پژوهش دیگران، داده‌سازی یا جعل داده‌ها، منبع‌سازی و جعل منابع، رضایت ناآگاهانه سوژه یا پژوهش‌شونده، سوءرفتار و غیره، به‌طور کامل رعایت کرده است.

### منابع

#### الف) فارسی

۱. جباری، منصور (۱۳۸۵). «شناسایی بین‌المللی حقوق مربوط به هواپیما». پژوهش حقوق عمومی، دوره ۸، ش ۸، ص ۱۹-۴۷ <https://civilica.com/doc/706435> (۱۱ بهمن ۱۴۰۰)
۲. خشنود، زهرا (۱۳۹۷). «تأمین مالی وثیقه‌ای در دامنه محدود اموال منقول قابل وثیقه‌سپاری در بخش بانکی ایران». همایش سالانه سیاست‌های پولی و ارزی، خرداد، صص ۲۲-۱ <https://civilica.com/doc/784226> (۱۱ بهمن ۱۴۰۰)
۳. دشتی، محمدرضا؛ محمد عیسائی تفرشی و مرتضی شهبازی (۱۳۹۷). «کارکرد اقتصادی وثیقه و ضرورت اصلاح نظام آن»، پژوهش‌های حقوق تطبیقی، ش ۴، صص ۶۵-۹۴-۲۰ <https://clr.modares.ac.ir/article-20-20562-94-65> (۱۱ بهمن ۱۴۰۰)
۴. دوستو، هرماندو (۱۳۸۶). راز سرمایه (چرا سرمایه‌داری در غرب موفق می‌شود و در جاهای دیگر شکست می‌خورد؟). ترجمه دکتر فریدون تفضلی، ج سوم، تهران: نی.
۵. طباطبائی حصار، نسرین (۱۳۹۳). مبانی و آثار نظام ثبت املاک. ج اول، تهران: شرکت سهامی انتشار.
۶. طباطبائی حصار، نسرین (۱۳۹۴). «کارکردهای اقتصادی ثبت رسمی املاک در پرتو آموزه کارایی اقتصادی». فصلنامه تحقیقات حقوقی دانشگاه شهید بهشتی، دوره ۱۸، ش ۷۲، صص ۳۱۱-۳۳۶ <https://magiran.com/p1585775> (۱۱ بهمن ۱۴۰۰).
۷. طباطبائی حصار، نسرین (۱۳۹۶). «حقوق مالکیت صنعتی: تحلیل سیستم‌های ثبت انتقال حقوق مالکیت صنعتی در دنیا» نقش «ثبت» در فرایند انتقال». فصلنامه مطالعات حقوق خصوصی، دوره ۴۷، ش ۲، صص ۲۸۹-۳۰۸. DOI:10.22059/jlq.2017.62615
۸. طباطبائی حصار، نسرین و محمود زمانی (۱۳۹۷)، «کارکرد ثبت شرکت‌های تجاری» در ایجاد اعتماد و امنیت قراردادی». فصلنامه تحقیقات حقوقی، دوره ۲۱، ش ۸۲، تابستان، صص ۲۲۷-۲۵۲. DOI:10.22034/jlr.2018.133978.1178
۹. ملائکه‌پور، سیدمحمدحسن، رسول سعیدی سرفلعه (۱۳۹۳). «ماهیت عقد رهن دریایی در قانون دریایی مصوب ۱۳۴۳»، دانش و پژوهش حقوقی، ش ۲، صص ۱۸۱-۲۰۱. DOI:10.22055/AJKRL.2014.11815
۱۰. نجفی اسفاد، مرتضی و هادی شعبانی کندسری (۱۳۹۴). «تحلیل فقهی حقوقی قواعد و مقررات مربوط به رهن دریایی ایران». مطالعات حقوقی، ش ۳، صص ۱۶۷-۱۹۴. DOI:10.22099/jls.2015.3502
۱۱. نصیری، مرتضی (۱۳۵۱). «رهن بازرگانی». مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دوره ۱۲، صص ۱۱۹-۱۲۶ [https://jflps.ut.ac.ir/article\\_25580\\_f72a8eedd8dd2a7cec747508517b7fa.pdf](https://jflps.ut.ac.ir/article_25580_f72a8eedd8dd2a7cec747508517b7fa.pdf) (۴ بهمن ۱۴۰۲)

#### ب) خارجی

12. Arruñada, B (2014). "Registries". *Man and the Economy*, Vol.1 (1), pp. 209-230, DOI: 10.1515/me-2014-0016
13. Arthur, M.W. (2018), *Publicity and privacy in land registration in Scotland*, Diss. University of Glasgow



14. Baird, D. G. (1983). ((Notice Filing and the Problem of Ostensible Ownership)), *Legal Studies*, Vol.12, No.1, pp.53-67, DOI: 10.1086/467714
15. Beale, H (2008). "The Future of Secured Credit in Europe". *European Company and Financial Law Review*, Vol.5, pp. 375-404, DOI:10.1515/9783110970678
16. Berlee, Anna (2018). *Access to personal data in public land registers*. Netherlands, Eleven International Publishing.
17. Bhattacharya, P. S & Mehmet A U (2010). *How Do Legal Systems Affect Land Distribution?*. Deakin University.
18. Byamugisha, F.k (1999). "How Land Registration Affects Financial Development and Economic Growth in Thailand". *World Bank Publications*, pp.1-32, DOI:10.1596/1813-9450-2241
19. Castellano, G. (2015). ((Reforming non-possessory secured transactions law: a new strategy?)), *The Modern law Review*, Vol.78, No.4, pp. 611-640. <https://www.jstor.org/stable/43829136> (Accessed 31 January 2022)
20. Dekker, H. A. L. (2006). *In Pursuit of Land Tenure Security*. Amsterdam, Amsterdam University Press
21. Dirix, E. (2004). Effect of Security Rights vis-à-vis Third Person'. In Divergence of Property Law, an Obstacle to the Internal Market?, *Sellier European Law Publishers*, Munich
22. Drobniq, U, (2003), ((Present and Future of Real and Personal Security)), *European Review of Private Law*, Vol.11, No. 5, pp. 623-660. <https://kluwerlawonline.com/journalarticle/European+Review+of+Private+Law/11.5/ERPL2003040> (Accessed 31 January 2022).
23. Dubovec, M (2011). "UCC Article Rrgistration System for Latin America", *Arizona Journal of International & Comparative Law*, Vol.28, No.1, pp.117-142., DOI: 10.2139/ssrn.2135261
24. Gilmore, G.(1968). "Security Law. Formalism and Article 9". *NEBRASKA LAW REVIEW*, Vol. 47, No. 4, pp.658-677, <https://digitalcommons.unl.edu/nlr/vol47/iss4/3> (Accessed 31 January 2022)
25. Hamwijk, D. J. Y, (2014). ((Publicity in secured transactions law: Towards a European public notice filing system for non-possessory security rights in movable assets?)), *University of Amsterdam*, pp.1-416 , <https://hdl.handle.net/11245/1.417628> (Accessed 31 January 2022)
26. Hendrik R. J.(2010). "The EBRD's Model Law on Secured Transactions and its Implications for an UNCITRAL Model Law on Secured Transactions". *Revue de droit uniform*, pp.479-506, DOI: 10.1093/ulr/15.2.479
27. Keinan. Y. (2001). "The Evolution of Secured Transactions". *World Bank Group*, Vol.1, pp.1-64 [https://documents1.worldbank.org/curated/es/564371468780338375/310436360\\_20050276035800/additional/wdr27827.pdf](https://documents1.worldbank.org/curated/es/564371468780338375/310436360_20050276035800/additional/wdr27827.pdf) (Accessed 31 January 2022)
28. Khachatryan, A. (2007), ((Pledge/Lien on Movables: Creating Guarantees for Creditors)), *AMERICAN UNIVERSITY OF ARMENIA*, pp.1-24. <https://law.aua.am/files/2012/02/Pledges-on-Moveable-Property.pdf> (Accessed 31 January 2022)
29. Nitsoane, LS. (2018). "The Registration of Special Notarial Bonds under the Security by Means of Movable Property Act and the Publicity Principle: Lessons from Developments in Belgium". *P.E.R.*, Vol.21 No.1, pp.1-24, DOI:10.17159/17273781/2018/v21i0a2389.
30. Noëlle, M et J Bachellier (1995). *Droit civil (sûretés publicité foncière)*, Paris, Dalloz, 11 édition
31. North, D. C & Robert Paul Thomas (1973). *The Rise of the Western World: A New Economic History*, Cambridge University Press
32. Olekhov, I. (2002). "Security Interests in Personal Property: the Perspectives of Harmonisation". *University of Edinburgh*, pp.1-53. [https://www.iuscommune.eu/html/prize/pdf/2002\\_Olekhov%20.pdf](https://www.iuscommune.eu/html/prize/pdf/2002_Olekhov%20.pdf) (Accessed 31 January 2022)
33. Rachel Baeck, J & L. Heytens (2019). "Setting a new standard for the harmonization of secure transactions law: the new Belgian Pledge Registry". *Uniform Law Review*, Vol. 24, Issue 3, pp.520-544, DOI:10.1093/ulr/unz031
34. Starck, B, H. Roland, L. Boyer, (1988). *Introduction au Droit*. (5th Ed) , Paris
35. Wang, S, C. Radavoi, I. Scaunasu, (2017). "Towards the consolidation of movable security registration: Is the successful Romanian model applicable in China?". *Chinese Journal of Comparative Law*, Vol.5, Issue.1, pp.173-189, DOI:10.1093/cjcl/cxx006

36. Winship, P. (2016). "An Historical Overview of UCC Article 9)", *SMU Dedman School of Law Legal Studies Research*, No.310, pp.1-25  
[https://scholar.smu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1199&context=law\\_faculty](https://scholar.smu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1199&context=law_faculty) last seen: 2022/1/31.
37. Wohlers, ET. (2001). "The registry: essential element in secured lending". *Arizona Journal of International and comparative Law*, Vol.18, pp.1-11.<http://hdl.handle.net/10150/659217> (Accessed 31 January 2022)
38. World Bank Group (2010). "Secured Transactions and Collateral Registries". *World Bank*, p.p.1-153, <http://hdl.handle.net/10986/25982> (Accessed 31 January 2022)
39. World Bank Group (2019). ((Secured Transactions, Collateral Registries and Movable Asset-Based Financing". *world Bank*, pp.1-149, DOI:10.1596/32551

#### ج) اسناد بین المللی

40. AIPPI, Adopted Resolution, 2016
41. Cape town Convention on International Interests in Mobile Equipment and Aircraft Equipment Protocol, 2001
42. European Bank for Reconstruction and Development Model law on Secured Transactions (EBRD), 2004
43. EBRD, (2004). ((Publicity of Security Rights (Guiding Principles for the Development of a Charges Registry))
44. Uncitral Legislative Guide on Secured Transactions
45. Uncitral Legislative Guide on the Implementation of a Security Rights Registry, 2014
46. Uniform Commercial code (UCC)
47. ELI Principle on the use of Digital Assets as Security 2022



Research Paper

## The Position of the "Movable Property Registration System" in Ensuring the Stability of the Legal Status of Movable Property and Transaction Security with Emphasis on Secured Transactions

Nasrin Tabatabai Hesari<sup>1</sup> \*, Sahar Ain Parast<sup>2</sup> 

1. Associate Professor, Department of Private and Islamic Law, Faculty of Law and Political Science, University of Tehran, Tehran, Iran, Email: [nasrintaba@ut.ac.ir](mailto:nasrintaba@ut.ac.ir)

2. Master's Degree, Private Law, Faculty of Law and Political Science, University of Tehran, Tehran, Iran, Email: [sahar.aein@ut.ac.ir](mailto:sahar.aein@ut.ac.ir)

### Abstract

Establishing "information transparency and guarantee of credit" in transactions with movable collateral has caused legal systems to pay attention to the legal registration technique. Although the movable property has a greater share in the asset portfolio of individuals, there is no desire to conclude movable collateral transactions, especially by credit institutions, due to the limitation of using these properties with their bills. So when people turn to acquiring immovable property and concluding transactions with immovable collateral due to the existence of the real estate registration system, the maximum use of movable property is not provided, and movable property is not used in transactions with collateral, especially in production

\* **How to Cite:** Tabatabai Hesari, Nasrin; Sahar Ain Parast (2024, Winter) "The Position of the "Movable Property Registration System" in Ensuring the Stability of the Legal Status of Movable Property and Transaction Security with Emphasis on Secured Transactions" *Private Law Studies Quarterly*, 53,4: 581 – 601. DOI:10.22059/JLQ.2024.337869.1007642

Manuscript received: 5 March 2022 ; final revision received: 17 August 2023; accepted: 12 March 2024; published online: 13 March 2024



and trade. Due to the lack of assurance to individuals and the lack of guarantee of legal security, it will inevitably become a dead capital. It has raised the issue of what legal functions are expected from the registration of movable collaterals, on what legal basis it should be established, and what legal effects it should have to guarantee the intended legal functions.

The present study, with an analytical and comparative perspective, has concluded that the "principle of declaration and general access to information", "preventing the phenomenon of display of false wealth," and "creating an impersonal market through the conversion of assets into capital" are the legal functions expected to a system of registration of movable collaterals in all legal systems. By adopting one of the two legal bases, "registration as an alternative to taking property" and "registration as a complement of effects, " each has provided different sanctions. In other words, paying attention to the basics and legal functions expected from the movable property registration system, especially in the field of commercial transactions and obtaining credit, has led to the prediction and suggestion of creating a movable property registration system as a comprehensive database in many conventions and sample rules.

The Iranian legal system also faces the challenge of restricting the area of movable property, the dispersion and diversity of movable registration systems, and the multiplicity of its dependent authorities, which has led to the failure to provide the expected legal functions by establishing a comprehensive movable registration entity. In fact, in Iran's legal system, despite the creation of certain systems specific to certain movable properties and the approval of regulations in the field of authentication of movable properties to increase credit, there are still defects in the legal infrastructure for the authentication of all types of movable properties and the lack of a bank Comprehensive information about the legal status of the property can be seen. This article has concluded that this legal challenge can be solved by creating a "comprehensive movable registration institution" that registers all movable property transactions and provides public access to this information. According to the legal status of the traded property, by ensuring the stability of the legal status of the movable property subject to verification with the help of the support function of the mentioned registration system, which leads to the determination of the right of priority of collateral rights based on the time of registration, it is possible to protect these rights before the society.

**Keywords:** Credit Obtaining, Ensuring Transactions Security, Movable Registration System, Notices, Property Law, Publicity Principle, Registration Law.

**Declaration of conflicting interests**

The authors declared no potential conflicts of interest with respect to the research, authorship, and/or publication of this article.

**Funding**

The authors received no financial support for the research, authorship, and/or publication of this article.



This article is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC-BY) license.